

TERMIZ SHAROITIDA *ROBINIA PSEUDOACACIA* L. NING INTRODUKSIYASI VA O'SISH KO'RSATKICHLARI

Egamberdiyeva Shohistaxon Suyunovna

TTA Termiz filiali assistenti

Turdiyev Muslimbek Bekmurod o'g'li

TTA Termiz filiali 1- kurs talabasi

Annotatsiya: Ilk marta Termiz shahri sharoitida *Robinia pseudoacacia* L. daraxtining o'sish xususiyatlari va fenologik rivojlanishi o'rganildi. Olingan ilmiy natijalarga asoslanib introduksiya sharoitida o'simlikni o'stirish mumkinligi to'g'risida tavsiya berildi.

Kalit so'zlar. *Robinia pseudoacacia* L., o'sish ko'rsatkichi, vegetatsiya, meteorologik omillar.

В УСЛОВИЯХ ТЕРМИЗА ИНТРОДУКЦИИ И ПОКАЗАТЕЛИ РОСТА *ROBINIA PSEUDOACACIA* L.

Впервые в городе Термезе был изучен рост и фенологическое развитие дерева *Robinia pseudoacacia*. Исходя из полученных научных результатов, было рекомендовано выращивать растение в условиях интродукции.

Ключевые слова: *Robinia pseudoacacia*, показатель роста, вегетация, метеорологические факторы.

Atrof muxitni himoya qilish, o'simlik resurslaridan oqilona foydalanish, shaharlar va boshqa aholi yashaydigan manzillarni ko'kalamzorlashtirishda hamisha bashariyat oldidagi dolzarb vazifalardan biri bo'lgan va shunday bo'lib kelmoqda. Manzarali o'simliklar insonga yaxshi kayfiyat va ko'tarinki ruh bag'ishlashidan tashqari, atrof muhit havosini tozalashda, shovqinni va yozning jaziramasida haroratni pasaytirishda, uni namlab turishda boshqa vositalar bilan almashtirib

bo‘lmaydigan darajada katta ahamiyatga ega. Bunday iqlimlashtirilgan o‘simlar qatoriga kiruvchi soxta akatsiya kelgusida mamlakatimiz xalq xo‘jaligida, jumladan, aholi sog‘lig‘ini saqlashda muhim ahamiyatga ega bo‘lishi aniq [1].

Ma‘lumki, so‘nggi yillarda mamlakatimizda ko‘kalamzorlashtirish, daraxt va butalarni muhofaza qilish hamda yashil maydonlarni kengaytirish borasida tizimli choralar ko‘rilmoqda [2]. Xususan, O‘zbekiston respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 dekabrda “Respublikada ko‘kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish, daraxtlar muhofazasini yanada samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF 46-son farmonida bu borada aniq vazifalar belgilab berilgan. Unga ko‘ra, yurtimizni ekologik tahdidlarning salbiy ta‘siridan himoya qilish maqsadida barcha hududlarda “Yashil makon” umummilliy loyihasi tadbirlari muntazam tashkil etib kelinmoqda. Loyiha daraxtzorlarni ko‘paytirishga qaratilgan daraxtlarni ko‘chatlarini o‘tqazish va parvarish qilish sohasidagi boshqaruv tizimini takomillashtirish kabi bir qancha masalar nazarda tutilgan. Soxta akatsiya aynan yashil makon yaratish uchun juda qulay o‘simlik, ixotalar tashkil qilish, o‘rmonlar yaratish, yog‘ochsozlik, asalshiralik xususiystlaridan esa asal olishda foydalanish samaralidir.

Surxondaryo viloyati mamlakatimizning eng janubiy qismida joylashgan. U ayni bir paytda O‘rta Osiyoning ham janubiy qismida joylashgan bo‘lib, uning hududi quruq subtropik iqlimiy mintaqaga to‘g‘ri keladi. Viloyat hududini $37^{\circ}10' - 39^{\circ}02'$ shimoliy kenglik va $66^{\circ}32' - 68^{\circ}25'$ sharqiy uzoqlik chiziqlari kesib o‘tadi, oylar, fasllar va o‘rtacha yillik havo haroratidagi farqlar katta. Iyul oyi regionning aksariyat hududi uchun eng issiq oy hisoblanadi, bu paytga kelib soyada o‘rtacha kunlik havo harorati Denovda $+28,4$, Qumqo‘rg‘onda $+29,0$, Termizda $+31,4$ va Sherobodda $+32,1$ darajaga teng, birinchilardan bo‘lib Termiz sharoitida akatsiyani o‘sihs ko‘rsatkichlari o‘ganildi.

Soxta akatsiya (*Robinia pseudoacacia* L.) - Fabaceae oilasiga mansub daraxt turi. Bo‘yi 20-30 m. Bargi uzun bandli, uzunligi 10-25 sm, patsimon murakkab, har bir bargi 5-12 juftgacha yaproqchali bo‘ladi. Gullari oq, hidli, shirali, to‘pguli shingilsimon. Tabiiy muhiy sharoitida gullash 4-5 yilda sodir bo‘ladi. Dukkagi tuksiz, uzunligi 5-7 sm ga yetadi. Aprelning oxiri, mayning boshida gullaydi, oktabrda meva

tugadi. Soxta akatsiyaning vatani Avstraliya. Oʻrta Osiyoda manzarali va asalshirali daraxt sifatida bogʻ va xiyobonlarga ekiladi, qurgʻoqchilikka va shoʻrga chidamli boʻlgani bois togʻ yonbagʻirlarini va adirlarni oʻrmonlashtirish uchun koʻpaytiriladi. Yogʻochi pishiq bolganligi uchun duradgorlikda ishlatiladi

Soxta akatsiya nihoyatda goʻzal daraxt, tabiiy ravishda Shimoliy Amerikaning sharqiy va markaziy qismida oʻsadi. Birinchi marta Evropaga 1601 yilda olib kelingan. Fransiya, Parijda ushbu namunalardan biri hali ham saqlanib qolgan.

Soxta akatsiyani taʼriflashda, ayniqsa, uning qurgʻoqchilikka chidamliligini taʼkidlash kerak, mos sharoitlarda daraxt 300 yil va undan koʻproq yashashi mumkin. Oʻrta Osiyoga 18-asrning 70-80 yillarida olib kelingan. Yevropada esa koʻcha, bogʻlarga va temir yoʻllar boʻylab ekish uchun ishlatila boshladilar. Akatsiya uzoq vaqt sovuqqa chidamsiz boʻlganligi sababli koʻp tarqalmagan. 1940 yillarda sovuqqa chidamli akatsiya paydo boʻldi va Moskva shahri yaqinida ekila boshladi. Professor A.S. Yablokov 1939-1942 yillarda akatsiyaning 40°C gacha sovuqqa chidamli va har yili gullab meva beradigan namunalari oldi.

Soxta akasiyaning ildizlari daraxtdan 20 metr uzoqlikda tarqaladi va osongina ildiz tukchalari oʻsadi va qisqa muddatda oʻrmonlarni hosil qiladi. Yil davomida bir yoshli koʻchat 1 metrgacha oʻsishi mumkin.

Daraxtda gullarning soni koʻp, gullash paytida oq rangli gultojibarglar shakllanadi. Meva poʻstlogʻi qalin, mevasi yassi, uzunligi 5-10 sm va urugʻlari zaharli hisoblanadi.

Akatsiya manzarali boʻlishi bilan birga yogʻochining mustahkamligi bilan ham ajralib turadi va yetuk daraxtlarning eni 70 sm gacha keladi. Soxta akatsiya deyarli har qanday tuproq sharoida oʻsadi. Akatsiya ildiz bachkilari va urugʻlari bilan koʻpaytiriladi. Urugʻlar qishda yoki erta bahorda yigʻib olinadi. Tez unib chiqish uchun ular qaynoq suvda 10-15 sekund davomida quyiladi va shundan soʻng darhol idishlar yoki qutilarga urugʻlar sepiladi. Mart, aprel oylarida ekilgan urugʻlardan may oyi oxirlarida yaxshi rivojlangan koʻchatlar shakllanadi va 20x45 sm sxema boʻyicha idishlarga ekilib, keyingi bahorda doimiy joyga koʻchiriladi. Dastlabki ikki-uch yil ichida akatsiya asta-sekin oʻsib boradi, keyingi yillarda osishi jadal boʻladi.

Termiz sharoitida fenologik kuzatishlar introduksiya qilingan o'simliklarni o'rganishda eng qulay va samarali metodlardan biridir. Akatsiyaning 2 yoshli poyasining o'rtacha o'sish ko'rsatkichlari mart oyidan vegetatsiya boshlandi, jadal o'sish may (25.05) oxirlaridan boshlandi, sentyabr (20.09) oyida poya balandligi 70 sm ga yetganligi kuzatildi.

Soxta akatsiya gulidan ajratib olinadigan asal juda foydalidir, inson tanasining kuchli immuniteti va hayotiyliги uchun zarur bo'lgan juda ko'p miqdordagi foydali fermentlarning manbai hisoblanadi.

Soxta akatsiya Surxondaryo viloyati Termiz shaxri kochalarida, “Bobur bog'i” va “Hakim at-Termiziy” ziyoratgohida o'stirilmoqda. Termiz shaxri sharoitida 25-30 yil davomida o'stirilgan daraxtning balandligi 8-12 metrni tashkil qiladi.

Daraxtlar havoning namlik darajasini oshirib, inson salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Havo namligining 15% ga oshishi, haroratning 3,5°S gachapasayishini ta'minlaydi. Daraxtlarning bug'lantirish sathining hajmi, ular egallagan maydon yuzasidan 20 baravar ortiq bo'ladi.

Termiz shaxri sharoitida soxta akatsiyaning o'simlik sifatida o'sish xususiyati uning keng ekologik diapazonga ega ekanligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Hayitov I.Yu., Yoziyev L.X. Dukkaklilar oilasiga mansub daraxt o'simliklarini Janubiy O'zbekistonda iqlimlashtirish va ularning xo'jalikdagi ahamiyati//konf. mater. Qarshi, 1994. b. 42 - 44.

2.Qayumov A.Q., Berdiyev Ye.T. Dendrologiya.-Toshkent: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. - 336 b.